

Editorial

După douăzeci de ani. Scurtă cronică a bioeticii ortodoxe românești

Sebastian MOLDOVAN¹

Rezumat:

În cadrul acestui studiu editorial, realizez un inventar și o sumară evaluare a evenimentelor și publicațiilor care ilustrează preocupările pentru bioetică manifestate în cadrul teologiei ortodoxe românești din perioada post-comunistă, urmat de o prezentare a cuprinsului acestui număr monografic.

Cuvinte-cheie:

bioetică, teologie ortodoxă românească

În anul 1998, *Revista Teologică* publica un număr monografic dedicat bioeticii, o premieră în spațiul teologiei ortodoxe românești, după ce, cu mai bine de un deceniu înainte (1986), aceeași publicație – sub denumirea din epocă, *Mitropolia Ardealului* – inaugura receptarea problemelor de bioetică de către teologia morală ortodoxă din România.² Între aceste două momente, Biserica și teologia ortodoxă treceau, împreună

¹ Profesor de Teologie Morală, Etică socială și Bioetică la Facultatea de Teologie Ortodoxă, Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, Romania.

² *Revista Teologică*, VIII (80), nr. 1, 1998 (publicau atunci pr. John Breck, dr. Gheorghe Scripcaru, ierom. Iuvenalie Ionașcu, Jean-Claude Larchet, IPS Nicolae Corneanu, pr. Florin Pușcaș, dr. Marc Andronikof, S. Moldovan). Pr. prof. Ilie Moldovan, „Probleme actuale de bioetică în atenția teologilor contemporani”, *Mitropolia Ardealului*, 31 (1986), nr. 2, p. 259-262. Evident, subiecte precum păcatele împotriva procreației sau, în general, a vieții, incluse, de regulă, la categoria „păcatelor de moarte”, clasa „strigătoare la cer”, au apărut în studiile de teologie ortodoxă românească și înainte, cu precădere în perioade în care exista și o „comandă” socială și/sau politică. Ele pot fi cuprinse, retroactiv, în rubricile bioeticii, însă, în sensul ei propriu, bioetica este produsul și expresia *biomedicinei*, cu situațiile antropologice inedite pe care le creează, nu al oricărui (ab)uzări ale vieții cu implicații medicale, legale și morale. În această prezentare editorială am căutat să fiu cât mai complet, dar nu și exhaustiv. Am semnalat numai publicațiile în volum, nu și articolele, din motive evidente. În afara acestei excluzi, toate posibilele omisiuni sunt neintenționate și îmi cer cu anticipație scuze pentru ele.

cu întreaga țară, prin schimbarea violentă a regimului comunist și orientarea spre noi forme social-politice. Printre principalele probleme morale apărute erau, fără îndoială, asumarea prin căință a trecutului comunist, cu abuzurile și compromisiunile sale, și recrudescența fenomenului avortionist, care a cunoscut în primii ani după 1989 o adevărată explozie. Niciuna dintre acestea nu a fost adresată la gravitatea și relevanța ei, nici de către instituții (politice, științifice, culturale, religioase), nici de către majoritatea indivizilor. Mai mult, este o tragică ironie că în mentalitatea populară dominantă despărțirea de comunism echivala – printre altele, dar la loc de cinste – cu dreptul legal de a avorta la liberă alegere.³ În acest context, este explicabil de ce primele contribuții la o bioetică creștin ortodoxă la noi au fost focalizate preponderent pe începutul vieții și au aparținut mișcării „pentru viață” care se dezvoltă în România.⁴ Referitor la această perioadă, nu voi mai menționa decât faptul că prima exprimare publică privitoare la fenomenul avortului din partea autorității superioare a Bisericii Ortodoxe Române (BOR) a venit abia în 1997, sub forma unor scrisori pastorale emise, prima de Patriarh, a doua de Sfântul Sinod. Peste încă 8 ani, forul suprem va aproba și publica un document mai amplu despre acest fenomen, de acum în proces de „stabilizare” statistică, dar cu implicații morale, sociale și demografice la fel de semnificative. Documentul respectiv făcea parte dintr-un grup de trei piese [transplant de organe (2004), avort (2005), eutanasiu (2005)] și reprezenta, pe de-o parte, consacrarea temelor de bioetică pe agenda pastoral-misionară a BOR,⁵ pe de alta, încetarea *sine die* a lucrărilor comisiilor de bioetică pe care Sinodul le crease mai devreme în vederea elaborării textelor premergătoare documentelor în cauză. Timp de

³ Felul în care „condamnarea la naștere” și „condamnarea la moarte” deveniseră aproape sinonime în mentalitatea epocii arată cât de departe a putut ajunge un popor întreg supus, voluntar și involuntar, unui regim, nu doar politic, ci și moral, care s-a lipsit de credință. Din perspectiva unei științe pentru care genocidul nu are și etape prenatale, vezi Vladimir Trebici, *Genocid și demografice*, Humanitas, 1991. După o perioadă de nouă evoluție demografică, nu mai puțin îngrijorătoare, și dintr-o altă perspectivă epistemologică, vezi Ilie Bădescu, „Demopolitica în Occident, în Europa centrală și Eurasia. Contribuții la critica demoscopiei pozitivistice”, *Geopolitica*, 1(5), 2005, p. 6-15.

⁴ Pentru o prezentare istorică, nu într-un totu acurată, a apariției acestei mișcări în România, vezi Larisa Ciochină, Constantin Iftime, *O viziune asupra vieții*, Provita Media, 2003, p. 275-283. Demn de apreciere efortul publicistic al acestei curajoase edituri, ale cărei apariții editoriale pot fi văzute aici: <https://provita.ro/editura-provita-media/>. Materialul informativ și educațional oferit pe site depășește cu mult volumele publicate și merită accesat regulat; aceeași remarcă și pentru o altă meritorie publicație on-line, <http://www.culturavietii.ro/>.

⁵ Documentele pot fi găsite pe portalul patriarhia.ro în secțiunea „Opera social-filantropică”, rubrica „Bioetica”. Ordinea de acum a lor este alfabetică, nu sunt datate, nu au nici o prezentare sau expunere de motive și nu declară cine este autorul, nici care este autoritatea lor (<http://patriarhia.ro/bioetica-207/>).

aproape doi ani, comisiile respective au constituit prima întâlnire concretă de colaborare, într-un efort interdisciplinar, între teologi, medici și juriști, din istoria incipientă a bioeticii românești.⁶

Deși desființate *de facto*, activitatea lor a fost seminală. Sub patronajul spiritual al Arhiepiscopiei Clujului, centrul bisericesc de unde a pornit înființarea comisiilor, și în organizarea Spitalului Județean din Bistrița, al cărui director, dr. Mircea Gelu Buta, s-a dovedit un manager academic de excepție, în această localitate a luat naștere în 2001 cel mai important și, până acum, cel mai longeviv eveniment public al bioeticii românești, anume „Seminarul de medicină și teologie”, manifestare științifică anuală, cu audiență națională și internațională.⁷ Probabil că și sub impulsul acestui eveniment, la inițiativa școlii de medicină legală din Iași, condusă de prof. dr. Vasile Astărăstoae, viitor rector al Universității de Medicină din Iași și președinte al Colegiului Medicilor din România, se constituie Societatea Română de Bioetică, asociație care organizează

⁶ Despre înființarea și activitatea comisiilor în contextul epocii și despre conținutul documentelor, vezi S. Moldovan, „Comisiile de bioetică ale Bisericii Ortodoxe Române”, *Anuarul Academic al Facultății de Teologie „Andrei Șaguna” 2001-2002*, Editura Universității Lucian Blaga, Sibiu, 2002, p. 421-436; Ștefan Iloaie, „Morală și viață. Documentele Bisericii Ortodoxe Române referitoare la bioetică”, *Revista Română de Bioetică*, 7.2, 2009, p. 5-12; de asemenea, privitor la documentul cel mai important, despre transplant, Ștefan Iloaie, Crișan Mircioiu, „Hotărârea Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române referitoare la transplantul de organe”, în Mircea Gelu Buta (ed.), *Medicii și Biserica*, vol. III, Ed. Renașterea, 2005, p. 120-121; S. Moldovan, „Observații la proiectul de document al Sfântului Sinod cu privire la transplantul de organe”, *Anuarul Academic al Facultății de Teologie „Andrei Șaguna” din Sibiu 2014-2015*, XV (XL), 2017, p. 76-88. O dezbatere aparte o suscită conceptul de moarte cerebrală, acceptat cu rezervă și confuzie în acest document. A se vedea, în plus, contribuțiile pe acest subiect din: J. Breck, F. Pușcaș S. Baștovoi, S. Moldovan, L. Macrea, I. Bizău, *Ce este moartea?*, Ed. Patmos, 2003; S. Moldovan, *Eseuri de bioetică*, Ed. Astra Museum, 2013; P. Chirilă, Nicoleta Sturzu, *Fața tristă a medicinei contemporane*, Ed. Christiana, 2019. Din relatarea pr. prof. Ștefan Iloaie, la Cluj comisia și-a continuat o vreme lucrările și după 2003, elaborând documente și pe alte teme, al căror conținut și destin nu îmi este cunoscut. Ținând cont de circumstanțele înființării comisiilor, de ordinea aprobării documentelor de către Sinod și a publicării lor, de caracterul tardiv al documentului despre avort și caracterul precoce al documentului despre eutanasiu (interzisă în țara noastră), de relevanța ulterioară a acestor documente, ca și de neasumarea în Sinod a altor teme, cred că adevărata miză a fenomenului „comisiile de bioetică ale BOR” a fost sprijinul oferit sistemului de transplantologie din România, inspirat de exemplul Bisericii Romano-Catolice în Spania și în Austria. Nu știm cu ce efect real, întrucât nu avem o evaluare obiectivă; pentru una subiectivă, vezi Moldovan, „Observații...”, p. 76, nota 1.

⁷ Seria volumelor care cuprind studiile rezultate din prezentările Seminarului, coordonată de prof. dr. M.G. Buta, și intitulată „Medicii și Biserica”, a ajuns la al 17-lea volum (se pot identifica pe site-ul Editurii Renașterea, <http://www.renasterea-cluj.ro/>).

din 2004 propria manifestare anuală, „Conferința Națională de Bioetică”, după ce cu un an înainte, sub egida Comitetului de Bioetică al Colegiului Medicilor din România și în editarea Colegiului Medicilor din Iași, dr. Astărăstoae lansase cea mai importantă publicație autohtonă în domeniu, anume *Revista Română de Bioetică*. Cu toate că se adresau oamenilor de știință, atât revista, cât și conferința au fost de la bun început deschise participării teologilor și dialogului cu aceștia.⁸

O altă contribuție remarcabilă la cristalizarea bioeticii românești ortodoxe au avut-o traducerile unor opere importante pe plan internațional, traduceri care au și constituit, de cele mai multe ori, prilejul unor implicări de durată din partea autorilor lor în promovarea bioeticii la noi. În 1997 apărea la Sibiu, sub tiparul „Oastei Domnului” și prin efortul Părintelui Vasile Mihoc, *Teologia bolii* a renumitului patrolog francez Jean-Claude Larchet, iar în 2001, la Editura clujeană Patmos, *Darul sacru al vieții*, primul tratat de bioetică ortodoxă demn de acest nume, prin colaborarea PS Irineu Pop, atunci episcop-vicar, ca traducător, și a teologului și editorului Vasile Manea. Autorul acestui volum, Părintele John Breck, renumit profesor de Noul Testament și etică la Facultatea de Teologie Ortodoxă Sf. Vladimir din New York și la Institutul Teologic Ortodox Sf. Serghe din Paris, începuse în 1999 un șir de conferințe de bioetică, hermeneutică și spiritualitate ortodoxă în marile centre universitare din țară, care a continuat pe parcursul mai multor ani. A urmat, în 2002, apariția la Editura sibiană Deisis, prin îngrijirea exemplară a arhid. Ioan Ică jr a documentului de doctrină socială al Bisericii Ortodoxe Ruse, adoptat în anul jubiliar 2000, și care conține câte un capitol substanțial despre „sănătatea persoanei și a poporului” și despre „probleme de bioetică”. La aceeași editură apărea în 2005 versiunea românească a celei mai importante cărți de bioetică creștină pe plan mondial, *Fundamentele bioeticii creștine*, a medicului și filosofului Hugo Tristram Engelhardt Jr, convertit la Ortodoxie, cu numele de botez Herman, unul dintre părinții fondatori ai acestui domeniu.⁹

⁸ Din colegiul editorial al acestei reviste dispărute prematur, după doar 13 volume, au făcut parte teologii pr. prof. Nicolae Achimescu, pr. prof. Gheorghe Popa și ierom. Iuvenalie Ionașcu.

⁹ J.-C. Larchet, *Teologia bolii*, trad. pr. prof. Vasile Mihoc, Ed. Oastea Domnului, 1997; Pr. John Breck, *Darul sacru al vieții. Tratat de bioetică*, trad. Irineu Pop Bistrițeanul, Ed. Patmos, 2001; Sinodul Episcopal Jubiliar al Bisericii Ortodoxe Ruse, „Fundamentele concepției sociale a Bisericii Ortodoxe Ruse”, în Ioan Ică Jr, Germano Marani (ed.), *Gândirea socială a Bisericii. Fundamente—documente—analize—perspective*, Ed. Deisis, 2002, p. 236-250; H.T. Engelhardt jr, *Fundamentele bioeticii creștine. Perspectiva ortodoxă*, trad. M. Neamțu, C. Login, I. Ica jr, Ed. Deisis, 2005. Alte traduceri importante: D. Beaufils, A. Kahn, J. Breck, *Clonarea umana între mit și realitate. O evaluare ortodoxă*, trad. Lucia Mureșan și Ana Ștefănescu, Ed. Patmos, 2003; Dominique Beaufils, Boris Bobrinskoy, John Breck ș.a., *Bioetica și taina persoanei. Perspective ortodoxe*, trad. Nicoleta Petuhov, Ed. Bizantină, 2006; Pr. John și Lynn Breck, *Trepte pe calea vieții. O viziune ortodoxă asupra bioeticii*, trad.

Pentru celebrul profesor texan ocazia de a ne vizita s-a ivit în 2008, când Fundația Sf. Irina din București, înființată de soții dr. Pavel Chirilă și dr. Maria Chirilă, inițiatorii și animatorii medicinei creștine la noi, a organizat prima conferință internațională reprezentativă pentru bioetica ortodoxă românească, cu o temă despre sfârșitul vieții, la care au mai participat mitropolitul grec Ieroteos Vlachos, medicul francez Marc Andronikof, psihologul rus Dmitri Avdeev, filosoafa germană Corinna Delkeskamp-Hayes, preotul american de origine română Iulian Aniței. Engelhardt și Delkeskamp-Hayes au revenit la o a doua conferință a aceleiași fundații, în 2010, dedicată de data aceasta martirologiei,¹⁰ după care prezența dânsilor a devenit o constantă, cu o frecvență aproape anuală, mai întâi la Seminarul de la Bistrița, apoi la Simpozionul Internațional de Știință, Teologie și Arte organizată de către Facultatea de Teologie Ortodoxă din Alba Iulia, sub patronajul Arhiepiscopiei și Universității locale. Celor doi li s-au alăturat în ultimii ani bioeticienii nord-americani Mark Cherry, Ana Iltis și Ryan Nash, discipoli, colaboratori apropiați și continuatori importanți ai regretatului profesor H.T. Engelhardt Jr, plecat dintre noi în 2018. De menționat tot aici și volumul *La temelile bioeticii creștine. Eseuri critice asupra gândirii lui H. Tristram Engelhardt jr.*, apărut în 2011 la Editura Renașterea din Cluj, o culegere de studii indispensabile pentru înțelegerea concepției profesorului Engelhardt despre identitatea, specificul, metodele și conținuturile bioeticii creștine.¹¹

Dintre traducerile semnificative, cu siguranță mai numeroase decât cele semnalate aici, mai amintesc câteva lucrări scrise de autori relevanți și prin prezența lor în țara noastră. În 2012, la Egumenița, *Omul la răscruce*, a mitropolitului Nicolae Hatzinikolaou, președintele Comitetului Sinodal de Bioetică al Bisericii Ortodoxe din Grecia, un mic, dar sugestiv volum, care ilustrează afirmația, numai aparent surprinzătoare, a înaltului ierarh cu ocazia unui simpozion desfășurat la Mănăstirea Brâncoveanu, Sâmbăta de Sus, în 2013: „bioetica ortodoxă nu este una a răspunsurilor, ci una a întrebărilor [prin rugăciune, n.m.]”. Un an mai târziu, Editura Christiana și Mănăstirea Nera ne pun la dispoziție volumul *Bioetică și bioteologie* al unui alt teolog grec contemporan, mitropolitul Ieroteos Vlachos. Renumit pentru pledoaria revenirii la cunoașterea prin experiență duhovnicească autentică (așa numita „teologie empirică”) și la înțelegerea doctrinei și spiritualității ortodoxe ecleziale ca una prin excelență terapeutică (de unde și sintagma „psihoterapie ortodoxă” pe care a

Geanina Filimon, Ed. Sophia, 2007; D. Beauvils, *Credința ta te-a mântuit. O viziune ortodoxă asupra bolii și a morții*, trad. pr. Adrian Lucian Dinu, Ed. Trinitas, 2009; Anthony Stehlin, *Taina căsătoriei și contracepția*, trad. Dragoș Dâscă, Ed. Doxologia, 2018.

¹⁰ Rezumatele lucrărilor au fost publicate în volumul *Moartea martirică*, Fundația Sf. Irina, 2010.

¹¹ Ana Smith Iltis și Mark J. Cherry (sub redacția), *La temelile bioeticii creștine. Eseuri critice asupra gândirii lui H. Tristram Engelhardt jr.*, Ed. Renașterea, 2011.

popularizat-o), autorul lansează o altă sintagmă cu un înțeles similar, „bioteologia”, ca depășire duhovnicească atât a impasului scolastic, cât și a celui secular în bioetică.¹² Un aport deosebit în vederea unei atât de necesare recuperări a „minții Părinților”, inclusiv în teologia morală ortodoxă, ni-l oferă seria de volume pe teme afine bioeticii ale lui Jean Claude Larchet, probabil cel mai important patrolog ortodox contemporan, majoritatea volumelor la Editura bucureșteană Sophia.¹³ *Last but not least*, în aceeași categorie a traducerilor însemnate se cuvine amintit, la aceeași editură, un volum aparte, *Suferința și natura vindecării*, al medicului american ortodox Daniel B. Hinshaw, o prezență pe cât de discretă public, pe atât de energică și constată în spațiul românesc, care împreună cu soția sa, dr. Jane Hinshaw, au sprijinit mai bine de un deceniu, prin cursuri și conferințe anuale, dezvoltarea medicinei paliative în România.¹⁴

¹² Nicolae, Mitropolitul Mesoghiei și al Lavreotichiei, *Omul la răscruce*, trad. pr. Victor Manolache, Ed. Egumenița, 2012; Ieroteos Vlachos, Mitropolit de Nafpaktos și Sfântul Vlasie, *Bioetică și bioteologie*, trad. ierom. Teofan Munteanu, Ed. Christiana/Sfânta Mănăstire Nera, 2013. Cu toate că nu a publicat cărți, se cuvine amintit teologul Ion Croitoru, conferențiar la Facultatea de Teologie din Târgoviște, pentru contribuția sa la cunoașterea bioeticii ortodoxe din Grecia; a se vedea *Studia Universitatis Babeș-Bolyai – Bioethica*, numerele 1/2007, 2/2008, 1/2009, precum și *Studii Teologice*, numărul 1/2012.

¹³ În afară de volumul amintit anterior, au mai apărut, toate în traducerea Marinelei Bojin, cu excepțiile semnalate, următoarele: *Etica și antropologia procreației*, Ed. Sophia, București, 2003; *Creștinul în fața bolii, suferinței și morții*, Sofia, 2004; *Tradiția ortodoxă despre viața de după moarte*, Sophia, 2006; *Terapeutică bolilor mintale*, Sophia, 2008; *Dumnezeu nu vrea suferința omului*, Sophia, 2008; *Semnificația trupului în Ortodoxie*, trad. Monahia Antonia, Ed. Basilica, 2010; *Acesta este trupul Meu...*, Sophia, 2012; *Sfârșit creștinesc vieții noastre...*, Ed. Basilica, 2012. Altă traducere remarcabilă trebuie reținută aici, pentru contribuția Tradiției la dezbaterile contemporane: Marie-Hélène Congourdeau, *Embrionul și sufletul lui la Sfinții Părinți și în izvoarele filozofice și medicale grecești (secolele VI î.Hr.–V d.Hr.)*, trad. Maria Cornelia Ică jr, Deisis, 2014. De notat și Kyle A. Schenkewitz, *Dorotei din Gaza și discursul despre vindecare în monahismul gazan*, trad. Mihai-Silviu Chirilă, Ed. Renașterea, 2018. De asemenea, despre Pocăință și despre Sf. Maslu, alte repere pentru teologia și etica suferinței: *Mic manual de spovedanie și mângaiere a bolnavilor și muribunzilor*, trad. diac. Ioan I. Ica jr, Ed. Deisis, 2006; Paul Meyendorff, *Taina Sfântului Maslu*, trad. Cezar Login, Ed. Renașterea, 2011; Pr. David G. Bissias, *Sfântul Maslu, Taina vindecării*, trad. Dragoș Dâscă, Ed. Doxologia, 2012; Ierom. Petru Pruteanu, *Sfântul Maslu și alte slujbe de vindecare: istorie și actualitate*, Ed. Sophia, 2016. O foarte utilă antologie patristică, la Pr. Liviu Petcu, *Hristos, prietenul nostru în suferință. Florilegiu patristic*, Ed. Doxologia, 2012.

¹⁴ Daniel B. Hinshaw, *Suferința și natura vindecării*, trad. Florin Caragiuz, Ed. Sophia, 2016. Se cuvine recunoscut rolul mișcării paliative în dezvoltarea bioeticii creștine la noi în țară, dar nu numai, prin integrarea dimensiunii spirituale în conceptul de „durere totală” (*total pain*) și, prin urmare, în îngrijirile adresate bolnavilor în stadiul terminal. Dr. Daniela Moșoiu, preoteasă și profesor de medicină în Brașov, este pionierul acestei mișcări în România, fondator

Suferința este, fără îndoială, materia primă antropologică a evaluărilor morale în bioetică și cea care conferă, totodată, credinței relevanța ei salutogenică – în ambele sensuri ale termenului, și biologic, și spiritual –, iar Bisericii, rolul ei pastoral și misionar în domeniul sănătății. Transformarea sensului suferinței în creștinism este un loc comun, o noțiune aproape abuzată doctrinar și omiletic, dar mai anevoie de realizat în încercările concrete ale vieții. Despre cum au reușit unii dintre semenii noștri să o convertească dintr-o povară grea într-un mijloc al pocăinței și îmbunătățirii ne oferă mărturie hagiografia, mai veche și mai nouă. Practic, toate viețile sfinților sunt pline de pilde în acest sens. Literatura hagiografică publicată în ultimii ani este imensă și orice alegere nu poate fi decât subiectivă și superficială. Remarc aici doar câteva personalități duhovnicești contemporane care s-au aflat într-o relație mai apropiată cu medicina, ale căror scrieri ne stau la îndemână, precum Sf. Luca al Crimeei (medic), Cuv. Porfirie din Atena (slujitor la capela unei clinici medicale), Mitropolitul Antonie Bloom (medic), Maica Gavriilia Papiannis (podiatru, fizioterapeut), Părintele Simeon Kraiopoulos (studii de psihologie).¹⁵ Desigur, este cazul să amintim și să punem la locul care i se cuvine în bibliografia bioeticii creștine literatura despre suferință și mărturisire în spațiul concentraționar comunist.¹⁶

al Asociației Naționale de Îngrijiri Paliative. De urmărit revista (<http://www.paliatia.eu/new/?lang=ro>) și conferințele anuale ale Asociației, ajunse anul acesta la a XX-a ediție (<https://www.anip.ro/conferinta-nationala/>).

¹⁵ Sf. Luca, arhiepiscopul Crimeei, *Am iubit pătimirea*, trad. Adrian și Xenia Tănăsescu-Vlas, Ed. Sophia, 2008; Sf. Porfirie Kavsokalyvitul, *Cuvinte despre boală și mângâiere*, trad. Gabriel Mândrilă, Ed. Sophia, 2017; Mitropolitul Antonie al Surojului, *Viața, boala, moartea*, trad. monahia Anastasia Ighiroșanu, Ed. Sfântul Siluan, 2015; *Maica Gavriilia. Asceta iubirii*, trad. Medena Oltean, Ed. Episcopiei Giurgiului, 2014; Arhim. Simeon Kraiopoulos, *Taina suferinței*, trad. pr. Victor Manolache, Ed. Bizantină, 2007.

¹⁶ Vezi, Părintele Gheorghe Calciu Dumitreasa, *Suferința ca binecuvântare*, Ed. Cathisma, 2007. Despre o călătorie de la bolșevism la lagărul nazist ca una de la evitarea suferinței la asumarea ei, vezi *Iubirea nebună de aproapele: viața și învățăturile Maicii Maria Skobțova (1891-1945)*, trad. Maria-Cornelia și Ioan I. Ică Jr, Deisis, 2000. O istorie etico-medicală a gulagului românesc, după modelul celui sovietic, se lasă încă așteptată; deocamdată avem un cadru metodologic, în Ilie Bădescu, Pavel Chirilă, Andreea Băndoiu, *Principiile cercetării martirologice*, Ed. Christiana, 2010. Un alt fel de spațiu concentraționar relevant pentru bioetică este, evident, cel psihosomatic; să amintim numai două exemple notorii: cancerul și SIDA. Despre experiența primului, *Mărturie pentru cei ce înfruntă boala. Moștenirea lui Lynette*, Ed. Sophia, 2011; Mioara Grigore, *Cancerul, dragostea mea*, Ed. Predania, 2014; Florica Bațu-Ichim, *La porțile disperării, începutul speranței*, Ed. Cathisma, 2017; Dmitri Avdeev, *Boala, încercare dumnezeiască. Lupta mea cu cancerul*, Ed. Sophia, 2019; despre cea de a doua, Vasile Chira, *Scrisoarea unui bolnav de SIDA către cer: perspective medicale și teologice ale infecției cu HIV/SIDA*, Ed. Dacia, 1999.

Trecând la secțiunea autorilor români și a publicațiilor lor, printre deschizătorii de drum, după 1990, s-au aflat, deloc întâmplător, un medic și un teolog, doctorul Pavel Chirilă, fondatorul primului spital creștin din România post-decembristă și promotor neobosit al medicinei făcute cu credința în Dumnezeu și în acord cu poruncile Lui, și Părintele Mihai Valică, un colaborator apropiat. Alături de alți ostenitori ai domeniului, precum pr. prof. Vasile Mihoc, pr. Ilie Moldovan sau dr. Vasile Astărăstoae, dr. Chirilă ilustrează ceea ce am putea numi o *bioethica militans*, preocupată nu numai de impunerea și consolidarea unei discipline academice – la care dânsul a contribuit, de altfel, din plin, prin activitatea didactică și administrativă universitară, prin publicații, personale sau ca editor, și prin organizarea de evenimente academice de referință, cum am amintit deja –, ci și de asumarea unei voci publice care să exprime cu înțelepciunea necesară, dar categoric, o atitudine responsabilă față de binele, deopotrivă fizic și spiritual, al cetățenilor, dar și al medicilor înșiși, responsabilitate derivată din răspunsul conștiinței, în primul rând, față de Dumnezeu, Creatorul și Proniatorul vieții noastre.¹⁷ Încă doi medici s-au remarcat în acești ani ca bioeticieni care pledează pentru convergența etică a științei medicale și a credinței creștine. Este vorba de doctorul George Stan, medic la Pariarhia Română și la Facultatea de Teologie din București, dar și absolvent de teologie, și doctorul Mircea Gelu Buta, admirabil amfitrion al seminariilor bistrițene și profesor de bioetică creștină la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Cluj.¹⁸ La rândul său, doctorul Vasile Astărăstoae, un alt pionier proeminent al bioeticii românești, inclusiv prin multiplele responsabilități administrative pe care le-a îndeplinit, cu toate că nu recurge la argumente de ordin teologic, are o viziune deschisă fenomenului spiritual-religios și importanței acestuia pentru orientarea cu adevărat etică, nu doar a actului medical și a relației medic-pacient, ci și a politicilor de sănătate publică. Dânsul a fost și este

¹⁷ Intervențiile publice ale dr. Pavel Chirilă sunt numeroase și unele s-au dovedit, cel puțin până acum, salutare; bunăoară, pentru oprirea introducerii așa-zisei „educații sexuale” în curricula școlară și împotriva vaccinării obligatorii. Dintre publicații, ca autor și coautor, amintesc: *Meditație la medicina biblică*, Ed. Christiana, 1992 (împreună cu pr. Mihai Valică); *Conceptul de medicină creștină*, Ed. Christiana, 2001; *Spitalul creștin. Introducere în medicina pastorală*, Ed. Christiana, 2004 (împreună cu Pr. Mihai Valică); *Principii de bioetică. O abordare ortodoxă*, Ed. Christiana, 2008 (împreună cu L. Gavrilă, C. Gavrilovici, A. Băndoiu); *Întâmplări din Biserică și Spital. Dialog consemnat de Răzvan Codrescu*, Ed. Christiana, 2014; *Fața tristă a medicinei contemporane*, Ed. Christiana, 2019 (împreună cu Nicoleta Sturzu).

¹⁸ Dr. George Stan, *Teologie și bioetică*, Ed. Biserica Ortodoxă, 2001; Idem, *Teologie și medicină pentru familie*, Ed. Cartea Ortodoxă, 2014. Publicistica dr. Mircea Gelu Buta include volumele, *Biserica din spital*, Ed. Anastasia, 2004 (a doua ediție, extinsă, Ed. Eikon, 2013; ambele împreună cu Dan Ciachir); *Bioetica între mărturisire și secularizare*, Ed. Renașterea, 2008 (împreună cu I.A. Buta); *Bioetica în pediatrie*, Ed. Eikon, 2008 (împreună cu Liliana Buta); *Bioetică și slujire creștină*, Ed. Renașterea, 2017.

preocupat permanent de un parteneriat academic și civic cu lumea teologică, ortodoxă și nu numai, pentru sănătatea deopotrivă fizică, mintală și spirituală a beneficiarilor medicinei contemporane.¹⁹

Dintre teologi, în ordinea cronologică a primei publicații, s-au remarcat: Părintele Sorin Cosma, profesor universitar de Teologie Morală și Spiritualitate la Caransebeș și Timișoara, autorul primului manual de bioetică ortodoxă în limba română; Arhimandritul Iuvenalie Ionașcu, protopop ortodox la Roma, capitala bioeticii romano-catolice, o prezență viguroasă, dar, din nefericire, prea scurtă în domeniul bioeticii; Preasfințitul Irineu Pop, actualul arhiepiscop al Alba Iuliei, profesor de Teologie Morală la Facultățile de Teologie Ortodoxă din Cluj și, ulterior, Alba Iulia, coordonatorul comisiei de bioetică a Arhiepiscopiei Clujului; Părintele Vasile Răducă, profesor de Teologie Morală la Facultatea de Teologie din București, membru al comisiei centrale de bioetică a BOR; Părintele Ștefan Iloaie, profesor de Teologie Morală la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Cluj, director al Centrului de Bioetică al Universității Babeș-Bolyai, coordonatorul colecției „Bioetica” a Editurii arhidiecezane Renașterea și redactor-șef al revistei *Studia Universitatis Babeș-Bolyai-Bioethica*, singurul periodic de bioetică preponderent creștină din țara noastră; teologul și, de acum, Părintele Radu Preda, profesor de Teologie socială la aceeași facultate, actualul director al Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului, ale cărui excelente cercetări de teologie socială și politică includ, cum este firesc, bioetica sau, mai bine spus, biopolitica.²⁰

¹⁹ Dr. Astărăstoaie desfășoară o intensă activitate publicistică on-line, multe dintre postările pe pagina personală de facebook fiind preluate de portalul <https://www.activenews.ro/>.

²⁰ Pr. prof. Sorin Cosma, *Curs elementar de Bioetică*, Ed. Marineasa, 2002; Id., *Bioetica*, Ed. Marineasa, 2003; Id., *O abordare creștină a Bioeticii*, Ed. Marineasa, 2007; Părintele Iuvenalie (Ionașcu), *Teroriștii uterului. Terorism științific și etica începuturilor vieții. Eseu de bioetică a gestației*, Ed. Anastasia, 2002; Id., *Ispita faustiană. Aspecte ale bioeticii contemporane în lumina Ortodoxiei*, Ed. Christiana, 2005; Irineu Pop-Bistrițeanul, *Curs de bioetică*, Ed. Renașterea, 2005; Ștefan Iloaie, *Cultura vieții. Aspecte morale în bioetică*, Ed. Renașterea, 2009; Radu Preda, *Concepția socială a Bisericii Ortodoxe din Rusia. Introducere, document & comentariu*, Ed. Eikon, 2011. La Facultatea de Teologie Ortodoxă din Cluj se desfășoară de câțiva ani un program de master în bioetică, alt element care evidențiază școala teologică clujeană. Dacă centrul bioeticii laice românești se află la Iași, centrul celei creștine se află la Cluj-Napoca. Recent, tema celei de-a IV-a Consultații Teologice dintre centrul social evanghelic Diakonie din Neuendettelsau, Germania, și diverse instituții ale BOR, desfășurate în 2018 la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Cluj-Napoca, a fost una pastoral-bioetică; vezi lucrările publicate în Mathias Hartmann, Vasile Stanciu (ed.), *Das Leben als Geschenk Gottes – Christliche Verantwortung im Angesicht des Todes, Viața ca dar al lui Dumnezeu – Responsabilitate creștină în perspectiva morții*, Schiller Verlag, 2018. Alte incursiuni sau prezențe publicistice în bioetică: Șerban George Paul Drugaș, *Morala vieții și bioetica*, Teognost, 2008; Pr. conf. Leontin Popescu, *Bioetica și perspectiva creștină*, Ed. Istros

Desigur, am lăsat la sfârșitul acestei secțiuni activitatea mentorului majorității teologilor amintiți aici, Părintele Ilie Moldovan, fost profesor de Teologie Morală la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Sibiu și unul dintre fondatorii mișcării ortodoxe „pentru viață” din România, între misiunile căreia medicina practică în duh creștin și bioetica, atât cea militantă, cât și cea academică, au fost mereu o prioritate. Voi aminti aici doar seria de doctori în teologie cu teze pe teme de bioetică sau cu relevanță pentru aceasta pe care Pr. Moldovan i-a îndrumat la Sibiu (Ștefan Iloaie, Agena Preda-Markovic, Dumitru Mada, Cătălin Părăușeanu, Ionița Timiș, Sebastian Moldovan).²¹

- Muzeul Brăilei, 2009; Pr. dr. Florea Ștefan, *O etică pentru secolul XXI. Principii etice pentru o civilizație a iubirii*, Valahia UP, 2009; Pr. Vasile Vlad, *Asumarea (post)modernității*, Ed. Univ. Aurel Vlaicu Arad, 2010; Pr. Nicolae Morar, Daniel Lemeni (coord.), *Teologie și Medicină. Suferința și Moartea*, Ed. Astra Museum, 2016 (probabil același conținut cu *Analele Universității de Vest din Timișoara*, seria Teologie, nr. 22, 2016); Pr. Prof. Ioan C. Teșu, „*Simt boala ca iubire a lui Hristos*”, Ed. Doxologia, 2017; S. Moldovan, *Eseuri...*, op. cit. supra, nota 5. Chiar dacă nu se înscriu tematic în subiectele standard ale bioeticii, nu putem omite, pentru importanța lor biopolitică, studiile lui Virgiliu Gheorghe, *Efectele televiziunii asupra minții umane*, Ed. Evanghelistos, 2006; *Revrăjirea lumii sau de ce nu vrem să ne mai desprindem de televizor*, Ed. Prodromos, 2006; *Știința și războiul sfârșitului lumii*, Ed. Prodromos, 2007 (că); *Pornografia – maladia secolului XXI*, Ed. Prodromos, 2011; *Fața nevăzută a homosexualității*, Ed. Christiana, 2014 (ultima, împreună cu Andrei Dârlău). De asemenea, lucrările biologului Oana Iftime, *Introducere în antievoluționismul științific. Despre evoluția omului de către om*, Ed. Anastasia, 2008, și (împreună cu Alexandru Iftime) *Homeopatia. O analiză științifică și spirituală*, Ed. Lucman, 2012; Eidem, *Homeopatia. Știință? Credință? Medicină? Magie?*, Ed. Evanghelistos, 2014, care au provocat o aprinsă controversă publică și internautică inter-ortodoxă despre autenticitatea științifică și spirituală a homeopatiei; a se vedea, ca replică, Pr. Serghie Filimonov, *Ortodoxia și homeopatia*, Ed. Episcopiei Giurgiului, 2014.

²¹ Ștefan Iloaie, *Responsabilitatea morală privată în specificul ei personal și comunitar, în vremea noastră* (2003); Agena Preda, *Eutanasia – o plagă a existenței contemporane în perspectiva teologiei morale ortodoxe* (2004); S. Moldovan, *Antropologia și etica procreației în teologia morală ortodoxă. Aspecte biblice și patristice* (2004); Dumitru Mada, *Învățătura ortodoxă despre păcatele străine și exacerbarea lor în lumea de astăzi* (2005); Cătălin Părăușeanu, *Legea morală în Teologia Ortodoxă contemporană* (2006); Ionița Timiș, *Destinul personalității religios-morale în comunitatea umană și avatarurile manevrării genetice contemporane* (2007). O listă a publicațiilor Pr. Moldovan se poate găsi în Ciprian Toroczka (coord.), *Teologie ortodoxă în destin românesc. Omagiu Pr. Prof. Dr. Ilie Moldovan la 80 de ani*, Ed. Andreiana, 2008. Subliniez aici doar temeinicul volum Dr. Christa Todea-Gross, Pr. Ilie Moldovan, *Îndrumarul medical și creștin despre viață al Federației Organizațiilor Ortodoxe Pro-Vita din România*, Ed. Renașterea, 2008. Nu pot fi omise taberele educaționale („universitățile”) de vară pro-vita și ecoteologice organizate anual de către Pr. Ilie Moldovan, între 1993 și 2008, la mănăstiri precum Recea și Jacu Românesc (Mureș), Izvorul Mureșului (Harghita) sau la Hârja și Poiana Sărată (Bacău).

Nu putem încheia acest sumar tur de orizont fără să amintim contribuțiile de bioetică ale teologilor și medicilor români din străinătate. L-am amintit deja pe ierom. Iuvenalie Ionașcu de la Roma; tot acolo studiază actualmente la un doctorat în bioetică Părintele Gabriel Popescu. La Marburg a studiat și a susținut doctoratul Părintele Ispas Ruja, unul dintre autorii din acest număr, despre care va fi vorba și mai jos, iar la Paris, doamna Andreea Ionescu a elaborat o valoroasă teză de master. În Statele Unite, Părintele Iulian Aniței, parohul unei comunități ortodoxe din Huston, Texas, este un membru important al redacției celebrului periodic academic *Christian Bioethics*, înființat de prof. Engelhardt. O activitate deosebită are loc în capitala Franței – sediu al Asociației Ortodoxe de Studii Bioetice –, atât în cadrul Centrului Ortodox de Studii și Cercetare „Dimitru Stăniloae”, cât și în cadrul Fraternității Sf. Luca al Crimeii a medicilor ortodocși. Până de curând decan al Centrului, regretatul părinte Jean Boboc (1943-2019), doctor în medicină, s-a distins nu doar ca traducător în franceză din Mihai Eminescu și Dimitru Stăniloae, ci și ca un bioetician ortodox de notorietate internațională. Alături de dânsul, abordează teme de bioetică Părintele Răzvan Ionescu, doctor în inginerie biomedicală și în teologie, un exponent al noii școli românești de apologetică ortodoxă, cercetător al relațiilor dintre teologie și științele contemporane ale naturii.²²

*

Ar fi nepotrivit să încercăm o apreciere valorică a bioeticii ortodoxe românești numai pe baza unui astfel de bilanț cantitativ, oricum incomplet. Totuși, putem observa ceva.²³ Cu toată activitatea dedicată bioeticii evocată aici, în special publicistică, aparent bogată, numărul teologilor care desfășoară o cercetare curentă și publică constant în acest domeniu este, din nefericire, derizoriu. Mai semnificativ, cu extrem de puține excepții, formele de colaborare indispensabile unui progres în formarea profesională și în dezvoltarea cunoașterii oricărui domeniu academic, cu atât mai mult când e vorba de unul în care pluridisciplinaritatea este la ea acasă – forme

²² Jean Boboc, *La grande métamorphose*, Ed. Cerf-Patrimoines, 2016; Id., *Le Transhumanisme décrypté*, Ed. Apopsis, 2017 (versiunea românească a ultimei cărți este în curs de proximă apariție la Editura Doxologia din Iași); *Au carrefour de l'humain. Religion, anthropologie, bioéthique*, Astra Museum, 2016 (coeditor cu S. Moldovan). Pr. Răzvan Ionescu, *Teologie ortodoxă și știință: Conflict, indiferență, integrare sau dialog?*, Ed. Doxologia, 2015. Despre Fraternitatea Sf. Luca al Crimeii se pot afla mai multe informații aici: <https://www.science-et-religion.fr/ro/cat-marturie/104-fraternitatea-sf-luca-al-crimeii-sau-despre-felul-cum-putem-face-stiinta-cu-constiinta-crestina>.

²³ Am auzit că la întrebarea adresată recent de cineva unei înalte autorități ecleziastice privind o eventuală resuscitare a comisiilor de bioetică ale BOR, răspunsul primit ar fi fost: „nu avem specialiști”. Nu putem verifica veridicitatea acestei relatări, însă *se non è vero, è ben trovato*.

cum sunt asociațiile de profil, cercetările colective, studiile doctorale, revistele și recenziile, și al căror conținut este dezbaterea și receptarea critică –, strălucesc mai degrabă prin absență. Dacă această situație va persista, nu ar fi de mirare dacă specialiștii necesari nu vor apărea nici în următorii douăzeci de ani. Pentru a depăși etapa evenimentelor sporadice și a beneficiilor pentru cariere profesionale, utile și ele, dar insuficiente, bioetica ortodoxă românească are nevoie să intre în logica unei comuniuni a cunoașterii deopotrivă academice și duhovnicești, devenind o lucrare realmente eclezială. Diversele persoane și centre care s-au străduit până acum, mai mult pe cont propriu și într-o dimensiune provincială, să găsească răspunsuri provocărilor mereu mai complexe ale biomedicinii și biopoliticilor, ar putea, mai degrabă, să întoarcă provocările în invocările rugăciunii și vocația cercetării, prin crearea unei comunități a bioeticii ortodoxe românești apte să primească, să deslușească și să valorifice deopotrivă datele științelor și mesajele Duhului pentru zilele noastre.²⁴

²⁴ Anumite aspecte ale situației semnalate sunt valabile pentru teologia ortodoxă românească în ansamblu; de pildă lipsa aproape generală a unei recepții consistente a lucrărilor colegilor. Referitor la bioetică, este îmbucurătoare includerea unor teme în programa cursurilor de perfecționare preoțească și apariția primelor lucrări științifice pentru obținerea gradului I în preoție cu astfel de subiecte (e.g., la Facultatea de Teologie din Sibiu, Pr. Alexandru Stanciu, *Aspecte morale și pastorale ale utilizării mijloacelor de asistare medicală a procreării*, 2017; Pr. Augustin Bar, *Aspecte de bioetică în pastorația de spital*, 2019; nepublicate). La un nivel academic superior, teze de doctorat în bioetică sunt și ele o raritate (e.g., pr. Radu-Sever Ungureanu, *Misiunea preotului de slujire caritativă în contextul bolii oncologice*, Iași, 2017; pr. Chiorean Bogdan Aurel, *Elemente de bioetică și spiritualitate ortodoxă în îngrijirile paliative. Studii de caz: Centrul de îngrijiri paliative Sfântul Nectarie Cluj*, Cluj, 2019; nepublicate). Un exemplu poate ilustra situația uneori regretabilă a bioeticii în cadrul teologiei ortodoxe românești: inițiativele deosebit de valoroase și laudabile de a dezvolta un dialog autentic dintre teologia ortodoxă și științe, inclusiv cele ale vieții, îi acordă în cel mai bun caz un loc marginal, atunci când nu o ignoră, deși făcuse parte din programul inițial al promotorilor acestui dialog; vezi, prin comparație, Pr. Prof. Dumitru Popescu (coord.), *Știință și Teologie. Preliminarii pentru un dialog*, Ed. XXI: Eonul dogmatic, 2001; Adrian Lemeni, diac. Adrian Sorin Mihalache, pr. Cristinel Ioja (coord.), *Adevăr, cunoaștere, credință. Perspective științifice, filosofice și teologice*, Ed. Basilica și ed. Univ. „Aurel Vlaicu” din Arad, 2018. Nu doar că bioetica – etica, de fapt – nu poate lipsi dintre capitolele acestui dialog, dar, în realitate, cea mai importantă contribuție pe care o aduce teologia aici nu este, în primul rând, una de ordin intelectual, ci tocmai de ordin moral și spiritual (iar între acestea două teologia ortodoxă nu face decât o distincție de grad, nu de esență). Este ceea ce probează, de pildă, contribuțiile profesorilor A. Lemeni și A.S. Mihalache în vol. citat și, pe larg, volumele lor recente: diac. Adrian Sorin Mihalache, *Ești ceea ce trăiești. Câteva date recente din neuroștiințe și experiențele duhovnicești ale Filocaliei*, Ed. Trinitas, 2017, Adrian Lemeni, *Adevăr și demonstrație. De la incompletitudinea lui Gödel la vederea mai presus de orice înțelegere a*

*

Scopul acestui nou număr al *RT* dedicat bioeticii este în principal unul recuperatoriu. Într-un prim grup de articole, publicăm aici, pentru prima dată, cu acordul autorilor, trei dintre comunicările susținute la Simpozionul intitulat „Asistența spirituală a bolnavului muribund. Abordare ortodoxă”, organizat de Fundația Sf. Irina și desfășurat în 4-5 martie 2008 la Mănăstirea Christiana din București. Deși audiența a fost una semnificativă, mediatizarea sa nu s-a ridicat la importanța evenimentului, iar lucrările nu au mai fost publicate. Tema a fost aleasă, desigur, în funcție de specificul Fundației, a cărei misiune este tocmai îngrijirea paliativă.

În prima dintre aceste comunicări, regretatul profesor H. Tristram Engelhardt jr aplică la contextul îngrijirii în stadiu terminal o critică a culturii și bioeticii secularizate pe care a dezvoltat-o sistematic de-a lungul celei de-a doua părți a prodigioasei sale cariere care cuprinde o jumătate de secol. Dacă în prima parte Engelhardt s-a angajat cu pasiune în examinarea temeiurilor raționale ale conceptualizării și metodelor euristice în bioetică, scepticismul epistemologic (nu și metafizic) la care l-a condus acest demers, conjugat cu convertirea la credința creștin-ortodoxă tradițională, l-a orientat spre o cu totul altă abordare, cea inspirată de viața ascetică și sacramentală în Hristos și de teologia noetică specifică acesteia. Toate scrierile celui „de-al doilea Engelhardt” constituie o amplă și amănunțită „dezvrăjire” a pretențiilor de validitate și relevanță morală universală ale bioeticilor – pluralul se impune într-un mediu cultural inevitabil pluralist, cum este cel al civilizației noastre – propuse în absența lui Dumnezeu sau, ca să folosim o expresie tipic post-modernă, de inspirație hegeliană, propuse „după Dumnezeu”, „după” înțeles tocmai ca „post-”, nu „în acord cu”. Pentru cititorul neinițiat în opera lui Engelhardt, eseu publicat aici, despre consecințele în bioetică ale pierderii semnificației soteriologice a morții, poate constitui o introducere accesibilă în problematica și stilul engelhardtian.

A doua piesă aparține doamnei Corinna Delkeskamp-Hayes, filosofă și bioeticiană germană, prietenă și colaboratoare apropiată a profesorului Engelhardt, convertită, la rândul ei, la creștinismul ortodox, cu numele de botez Cornelia. În bună continuare a celei precedente, scopul comunicării dânssei este evidențierea celor două ipostaze, gemene, dar și contradictorii, sub care se prezintă cel mai adesea bioetica secularistă, exemplificată aici în cazul deciziilor la finalul vieții: ipostaza liberală, concentrată în doctrina autonomiei, și cea socialistă, concentrată în doctrina egalității. Nu este o surpriză caracterul *politic* al acestor ipostaze ale moralității. Odată cu despărțirea de Dumnezeu, rolul de a stabili normele conviețuirii rămâne doar în seama

Sfântului Grigorie Palama, Ed. Basilica, 2019. Situația nu este însă, din nefericire, doar o excepție locală. Marea conferință inaugurală a Asociației Internaționale Teologice Ortodoxe (IOTA), desfășurată la Iași în ianuarie 2019, nu a putut găzdui o sesiune de bioetică, pur și simplu din rațiuni organizatorice.

formeii politice dominante, iar bifurcarea în opțiuni centrate pe individ sau centrate pe stat este, pe de-o parte, inevitabilă, pe de alta, arbitrară, în funcție de preferințe subiective și/sau contrângeri conjuncturale. Venind din Vestul civilizată politic și material, dar în plin proces de volatilizare religios-morală, Delkeskamp-Hayes ne adresează o atenționare plină de grijă și îngrijorare nouă, creștinilor ortodocși din Est, tentați să ne însușim, odată cu formele modelor academice și culturale prin care ne „integram”, fonduri incompatibile cu credința și practica revelată a Bisericii.

Dintr-o perspectivă mai apropiată realităților care implică asemenea decizii, mai precis, din interiorul contextului lor clinic, doctorul Marc Andronikof, șef de secție terapie intensivă la un mare spital parizian, fiu al marelui teolog de origine rusă, Constantin Andronikof, abordează una dintre cele mai curente, mai stringente și mai controversate probleme, anume justificarea inițierii sau continuării unei proceduri medicale în condițiile unei prognoze negative sau, altfel spus, în cazul așa numitei zădărnicii sau inutilități medicale. Definind îndârjirea sau obstinația terapeutică prin depășirea unui prag de utilitate și justificare medicală, dr. Andronikof formulează două întrebări elementare: cum definim acest prag și cum se explică, de fapt, însăși existența unei asemenea depășiri? Răspunsul său ne dezvăluie o constelație de factori individuali și sociali, științifici și culturali, materiali și spirituali, care se întretes într-o determinare mutuală de o complexitate cu atât mai mare, cu cât așteptările noastre de la medicină sunt mai mari. Iar acest nod gordian nu pare a putea fi tranșat decât printr-o nouă îndârjire a medicinei de a se depăși, mai ales tehnologic, pe sine însăși... N-am ieșit prin aceasta din logica îndârjirii? Nu mai e decât o cale: depășirea de sine în logica credinței: a accepta „ceea ce este cu neputință la oameni...”.

Cu aceeași intenție de a populariza într-un spațiu teologic mai larg studiile de bioetică ortodoxă, în acest caz românească, preluăm aici, cu acordul editurii, câteva secțiuni din teza de doctorat a Părintelui Ispas Ruja, actualmente păstorul parohiei „Sf. Dimitrie cel Nou” din Dortmund, Germania, împreună cu adaptarea pentru limba română făcută de autorul tezei. Susținută la Universitatea Philipps din Marburg și intitulată *Reacția Bisericii cu privire la problemele bioetice în Republica Federală Germania și România. O comparație*, teza studiază comparativ documentele de bioetică publicate de către Biserica Evanghelică din Germania (EKD) și Biserica Ortodoxă Română. Pentru selecția de față, am reținut analiza aspectelor metodologice, privitoare la autoritatea documentelor în cauză în spațiile ecleziale respective, la temele și conținuturile bioetice alese de către cele două instituții ca relevante doctrinar și pastoral, la tipurile de argumentație etică angajată în aceste documente și, de asemenea, la posibila relevanță ecumenică a acestor aspecte, autorul sugerând că BOR poate beneficia de experiența mai bogată a EKD în probleme de bioetică și că bioetica poate constitui un teren fertil pentru dialogul ecumenic.

Un al doilea grup de articole recuperează, de data aceasta tematic, probleme mai puțin adresate, precum cele iscate de biomedicina începutului vieții. În momentul

redactării acestor rânduri, tocmai a apărut știrea despre aprobarea în Japonia a creării experimentale de hibridi animal-om, mai precis a introducerii de celule stem umane (de tip iPS) în embrioni de animale în vederea maturizării acestora și obținerii unor organe umane într-un organism animal ca posibile surse pentru transplant.²⁵ Bioetica ortodoxă este deocamdată departe de a fi interogată cât de cât sistematic problemele antropologice și morale ale biologiei și biotehnologiei celulare. O întrebare simplă este ce fel de identitate, de viață sau, dacă preferați, ce fel de suflet animă celulele umane aflate și cultivate în afara organismului de origine, fie în laborator, fie, iată, în organismul altei specii? Raportul constitutiv dintre suflet și trup – o problemă cu totul absentă din biologia modernă – este central pentru antropologia teologică ortodoxă, iar Părintele Roman Tarabrin, absolvent al Academiei Duhovnicești de la Moscova și asistent la catedra de filozofie a Universității de Medicină din Moscova, unde predă bioetica, ne repune, pe scurt, în temă cu problema fundamentală a identificării debutului ontogenezei, cu consecințele bioetice ale acestei identificări și cu implicațiile acceptării perspectivei ortodoxe asupra originii omului concomitentă cu evenimentul biologic al fertilizării.

Una dintre chestiunile în care statutul embrionului uman joacă un rol important este și asistarea biomedicală a procreației. În ultimul articol al acestui grupaj am ținut să readuc în atenția comunității teologice ortodoxe problematica morală și spirituală a acestor mijloace, mai exact a fertilizării *in vitro* (FIV). Numărul soților care se plâng de infertilitate crește, ca și numărul clinicilor care oferă soluții prin substituirea proceselor biologice afectate cu tehnologii tot mai promițătoare. În același timp, cel puțin în România, atât legislația aferentă domeniului, cât și examinarea teologică și pastorală sunt în stadiu de proiecte abandonate. O prezentare mai generală a chestiunii va găsi cititorul în documentul Bisericii Ortodoxe din Grecia inclus în acest număr. Scopul meu a fost să examinez două aspecte particulare: întâi, argumentul existenței pierderilor procreative naturale, invocat adesea ca justificare pentru pierderile procreative care însoțesc FIV, urmat de problema selecției embrionare și fetale, inevitabile în practica clinică actuală, cu care se confruntă soții care apelează la această procedură. O selecție care pune intențiile lor procreatoare în lumina relației lor personale cu Creatorul vieții. Fără să fie o situație de excepție, proiectul parental este un caz de planificare a vieții, nu doar a familiei, care ridică problema duhovnicească a oricărei planificări: este sau nu și după voia lui Dumnezeu?²⁶

²⁵ David Cyranoski, „Japan approves first human-animal embryo experiments”, *Nature*, 26 iulie 2019, <https://www.nature.com/articles/d41586-019-02275-3>.

²⁶ Semnalează câteva studii ale Părintelui Roman Tarabrin pe această temă: „Анализ методики криоконсервации эмбрионов при экстракорпоральном оплодотворении с точки зрения православной биоэтики”, *Биоэтика*, 2(2018), pp. 16-19 („Analiza tehnicilor de crioconservare embrionară pentru fertilizarea *in vitro* din perspectiva bioeticii ortodoxe”); Id., „ЭКО

Mai departe, în rubrica „Actualitatea bisericească” publicăm traducerea a trei documente aparținând Bisericilor Ortodoxe din Grecia și Rusia, indispensabile pentru o cunoaștere corespunzătoare a preocupărilor și pozițiilor față de problemele bioetice ale entităților ecleziiale care compun Biserica Ortodoxă universală. Documentele au fost alese după subiectele lor, subiecte care nu au făcut până acum obiectul unor preocupări semnificative în BOR.²⁷

Primul document, „Poziții fundamentale asupra eticii reproducerii asistate”, datează din 2005 și aparține Comitetului de Bioetică al Sfântului Sinod al Bisericii din Grecia, înființat în 1998.²⁸ În afară de acest document, Comitetul respectiv a mai publicat pe teme majore precum transplantul de organe (1999), eutanasia (2002) și, recent, identitatea de gen (2017). De remarcat deschiderea și precauția pastorală a acestor ample și minuțioase documente, în introducerile cărora citim câte un avertisment similar de acest fel: „Scopul [documentului] nu este acela de a îngredi libertatea credinciosului în limitele unor anume linii directe, ci, mai degrabă, de a contribui la înțelegerea profundă și amănunțită a feluritelor probleme iscate de [problema în cauză], care îi va conduce la o mai matură luare de decizii. Mai mult, deși documentul a primit aprobarea Sfântului Sinod, el nu reprezintă o circulară [scrisoare pastorală] și nu a fost oficial distribuit clerului și credincioșilor. Nu este un text cu o autoritate ecleziastică de necontestat, ci, din contră, publicarea sa este menită a iniția dezbateră în problematica [respectivă]. Însă noi considerăm că acesta face

как рекомендованный метод лечения бесплодия и вопросы пастырского душепопечения”, <https://kateheo.ru/library/manuals/node563b9077452a9/eko-kak-rekomendovannyy-metod-lecheniia-besplodiia-i-voprosy-pastyrskogo-dushepopedeniia> (FIV ca metodă recomandată pentru tratamentul infertilității și probleme de consiliere pastorală); „Отношение Православной Церкви к экстракорпоральному оплодотворению”, <http://www.mepar.ru/library/vedomosti/77/1716/> (Ațiutudinea Bisericii Ortodoxe față de fertilizarea *in vitro*).

²⁷ În august 2017, Federația Organizațiilor Ortodoxe Pentru Viață din România a înaintat Patriarhiei un memoriu privind problema embrionilor sacrificați în cadrul tehnicilor de asistare a procreației și problema vaccinurilor virale produse pe culturi de celule prelevate de la feteși umani avortați. În răspunsul său (nr. 8802/27.08.2017), autoritatea bisericească afirmă: „În ceea ce privește analizarea implicațiilor bioetice ale folosirii vaccinurilor produse cu ajutorul celulelor prelevate de la feteși umani avortați și ale tehnologiilor de procreație asistată medical de către *Comisia de bio-etică a Bisericii Ortodoxe Române*, precizăm că a fost aprobată această solicitare”.

²⁸ Documentul, în limbile greacă, engleză, franceză și rusă, se găsește aici: <http://www.bioethics.org.gr/en/Assisted%20Reproduction4l.pdf>. Despre activitatea Comisiei, vezi <http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/commitees/bioethics/bioethics.htm>. Primele documente pot fi găsite într-un singur volum, *Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος-Επιτροπή Βιοηθικής, Επίσημα Κείμενα Βιοηθικής. Μεταμοσχεύσεις, ευθανασία, υποβοηθούμενη αναπαραγωγή, Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος*, Αθήνα, 2007, accesibil on-line aici: <http://www.bioethics.org.gr/Episimakaimenavioithikis.pdf>.

dovada acurateții față de realitatea științifică și clinică și întărește principiile fundamentale ale antropologiei creștine. Textul este explicit, oferă oamenilor călăuzire, prezintă persoana umană ca chip al lui Dumnezeu și constituie o mărturie a etosului creștin-ortodox.”²⁹.

Următorul document, „Despre botezul copiilor născuți de mame surogat”, provine din Biserica Ortodoxă Rusă, al cărei Sinod l-a aprobat în 2013. Are un subiect mult mai restrâns decât cel anterior, însă trebuie citit împreună și în legătură cu capitolul de bioetică din „Fundamentele concepției sociale a Bisericii Ortodoxe Ruse”, din 2000, până acum cel mai dezvoltat document de doctrină socială creștin-ortodoxă.³⁰ Importanța sa constă în evidențierea unor „costuri”, nu doar materiale, ci și psihosociale și, mai ales, spirituale, nu doar pentru cupluri, ci și pentru copii și, mai larg, pentru comunitate, pe care procreația asistată biomedical le poate pretinde. Evitarea, legislativă și pastorală, a unui asemenea subiect nu le și justifică; arată doar că cei în cauză nu-și iau în serios toate răspunderile pe care slujirile lor le incumbă. În ambele documente traduse aici, Bisericile respective se arată extrem de precaute față de recurgerea la aceste tehnologii, evitând și respingerea și acceptarea lor necondiționată.

Provenind tot din Biserica Ortodoxă Rusă, dar de la un organism consultativ de data aceasta, anume Comisia Patriarhală pentru Problemele Familiei și Ocrotirea Maternității și Copilăriei, ultimul document tradus și prezentat aici este „Despre drepturile părinților în domeniul îngrijirii sănătății copilului și al imunoprofilaxiei”, din 2019, și răspunde unor solicitări din spațiul public rusesc ca Biserica să se pronunțe față de inițiative legislative de a introduce vaccinarea obligatorie și, implicit, de limitare a exercitării drepturilor parentale.³¹ Inițiative similare au avut loc și în țara noastră în ultimii ani și au produs reacția unei părți a laicatlui ortodox, de unde interesul pentru cunoașterea acestui document.³² Este important să subliniem din nou

²⁹ Cf. *infra*, p. 209-210.

³⁰ Textul a fost tradus după varianta în limba engleză, accesibilă aici: <http://www.pravmir.com/on-the-baptism-of-children-born-to-surrogate-mothers/>, prin confruntare cu versiunea oficială, accesibilă aici: <http://www.patriarchia.ru/db/print/3481024.html>. Pentru documentul social al BO Ruse, vezi *supra*, nota 8.

³¹ Textul a fost tradus după o variantă în limba engleză, accesibilă aici: <https://russian-faith.com/news/russian-orthodox-church-officially-opposes-compulsory-vaccinations-children-n2136>, prin confruntare cu originalul în limba rusă, accesibil aici: <http://pk-semya.ru/novosti/item/7319-o-pravakh-roditelej-v-sfere-zaboty-o-zdorove-rebenka-i-immunoprofilaktiki.html>.

³² „Creșterea gradului de conștientizare privind importanța prezentării la medic pentru vaccinare” face parte din *Protocol de cooperare privind parteneriatul „Asistență medicală și spirituală”* semnat în 2008 între Patriarhia Română și Ministerul Sănătății Publice (accesibil aici: http://patriarhia.ro/images/pdf/SocialFilantropic/Protocol_Min_Sanatatii.pdf). În același

că atenționarea din documentul grecesc este cazul să fie aplicată la toate piesele traduse: nu dorim decât să oferim un material de folos pentru reflecție morală, cercetare academică și discernământ duhovnicesc.

În sfârșit, bioetica este și tema câtorva recenzii la lucrări mai vechi și mai noi, majoritatea în limba română, ce se cuvin adăugate celor inventariate în această cronică.

Apariția acestui număr al *Revistei Teologice* nu ar fi fost posibilă fără bunăvoința autorilor din străinătate de a ne pune la dispoziție materialele traduse³³ și fără ajutorul substanțial al celor care s-au ostenit cu traducerea: Mihaela Drăgici, din limba engleză, Maria-Otilia Oprea, din limba franceză, și pr. Ispas Ruja, din limba germană. Le adresăm tuturor, și pe această cale, întreaga noastră grațitudine. Subsemnatul, în calitate de editor invitat, dedic cu recunoștință acest număr monografic îndrumătorilor mei, pr. Sorin Cosma și dr. Pavel Chirilă, precum și celor doi mari bioeticieni ortodocși plecați de curând dintre noi, prof. Herman Tristram Engelhardt jr și pr. Jean Boboc. Bunul Dumnezeu să le dăruiască celor dintâi ani mulți și roditori în câmpul bioeticii românești, iar celor de pe urmă să le facă fericită sălășluire în Pământul celor vii!

timp, în contextul dezbaterilor publice privitoare la proiectul de lege românesc pentru vaccinare obligatorie, Patriarhia a precizat că susține programele de vaccinare „care urmăresc scopuri terapeutice” (sic!), nu și obligativitatea acestei metode. Vezi adresa nr. 12096 din 28.11.2017 (accesibilă aici: <http://www.cuvantul-ortodox.ro/recomandari/patriarhia-a-raspuns-mirenilor-in-chestiunea-vaccinarilor-bor-a-subliniat-importanta-vaccinarii-fara-a-sustine-obligativitatea/>), ca și interviul cu Pr. Ionuț Mavrichi, purtător de cuvânt al Patriarhiei în acest caz (<https://www.rfi.ro/social-97137-bor-despre-vaccinare-respectam-dreptul-la-libertatea-de-opinie-militam-pentru-dreptul>).

³³ În cazul profesorului H.T. Engelhardt jr, prin bunăvoința soției sale, doamna Susan Engelhardt, căreia îi exprimăm cele mai sincere mulțumiri; de asemenea, mulțumim Părintelui Iulian Aniței pentru facilitarea acestui acord.